
Bir Özgürlük Filozofu Olarak Wilhelm von Humboldt

Orçun İmga

Giriş

Alman liberal geleneği içinde, hiç kuşkusuz, farklı disiplinlere yapmış olduğu katkılarla değer kazanan en önemli isimlerden biri, Baron Karl Wilhelm von Humboldt olmuştur. Gerçekten de, Baron Humboldt, bürokrat, diplomat, filozof, dilbilimci, eğitimci ve şair olmak üzere, pek çok kimliği sahiplenmek suretiyle, bu alanların her birinde hatırı sayılır ürünler ortaya koymuş önemli bir kültür insanı olarak şöhret kazanmış; henüz oldukça genç sayılabilecek bir yaşta, devlet otoritesinin sınırlandırılmasının gerekliliği üzerine kaleme almış olduğu, *Ideen zu einem Versuch, die Grenzen der Wirksamkeit des Staates zu bestimmen* isimli çalışma, yazıldığı çağın siyasal iklimi içerisinde değerlendirildiğinde, bir uzak görüşlülüğün ifadesi olarak, özgürlükçü literatürdeki yerini almıştır.

Ülkemizde daha ziyade, dilbilimci ve eğitimci yönleriyle tanınan Wilhelm von Humboldt, klasik liberal düşünceye sağlamış olduğu belirgin katkı ve özgürlük kavramına atfetmiş olduğu değer ile çalışmamızın konusu olmuştur.

Belirtmek gerekir ki, onun, bu alanda yapmış olduğu çok kıymetli katkılara rağmen, siyaset filozofluğu yönünün ülkemizde fazlaca bilinmiyor oluşu gerçeği, çalışmanın hazırlanış sürecinde, bu yönde ortaya çıkan eksikliğin yabancı literatürdeki internet kaynaklarına başvurulmak suretiyle telâfi edilmeye çalışılması mecburiyetini doğurmuştur.

Hazırlanan çalışma, üç bölümden müteşekkildir. Önce, Humboldt'un yaşam serüvenini ve fikirsel gelişim şartlarını ortaya koyma yoluna gidilmiş; ikinci bölümde, onun öne çıktığı önemli bir entelektüel faaliyet alanı olan dilbilimine yönelik katkı-

Gazi Üniversitesi, Siyaset ve Sosyal Bilimler Doktora Öğrencisi.

Liberal Düşünce, Cilt:10, No:38-39, Bahar-Yaz 2005, s. 283-292.

ları aktarılmaya gayret edilmiş, son bölümde de, çalışmanın esasını teşkil eden, öz-gürlük anlayışı ve devletin faaliyet alanının kısıtlanması ile ilgili düşünceleri izah edilmeye çalışılmıştır.

Hayatı ve Entelektüel Gelişimi

Wilhelm von Humboldt, 22 Haziran 1767 tarihinde, soylu bir bürokrat ailenin çocuğu olarak, Potsdam'da dünyaya gelir. Ünlü doğa bilimci Alexander von Humboldt'un ağabeyi de olan Wilhelm von Humboldt, siyasal düşüncesini önemli ölçüde şekillendiren Berlin Aydınlanması (Aufklärung)'nın hâkim olduğu bir atmosferde yetişir. Rasyonalist bir çağın yaşanıyor olması ve Fransız Devrimi ile, II. Friedrich William'ın, devlet dini olarak Lutherçiliği ilân etmesi gibi hâdiselerin etkileri altında biçimlenen bu dönem, olgunluk çağından çöküş çağına geçişi yaşamaktadır. Alman tarihinin iki büyük ozanı olan Goethe ve Schiller'in, en önemli eserlerini yarattıkları *Sturm und Drang* duygu kültürünün, genç kuşaklar arasında yaygınlık kazanarak, rasyonalist düşünce tarzına başkaldırının simgesi olduğu bu yıllar, aynı zamanda, insana karşı bir özleyişin de ifadesidir. Bu akımın etkilerini hissetmekle birlikte Humboldt, henüz rasyonalizme bağlı olan yakın çevresinin izlerini de taşımaktaydı. Onu bu izlerden arındıran temel unsurlar ise, kendi ifadesiyle, iki farklı dünyayı keşfedişi olur: *Kadın dünyası ve Antikçağ*.¹ Wilhelm von Humboldt'ta kadın figürü, hümanitenin eğitici bir unsuru olarak göze çarpar. Helen dünyası ile kadın dünyası arasında bir eşitlik kuran Humboldt'a göre, kadın olmadan gelişmiş bir insanlığın olması mümkün değildir.²

Daha sonraki yıllarda, rasyonalist tavırdan uzaklaşarak, artık iyiden iyiye duygulu ve coşkulu bir dönemi kendi içinde başlatan Humboldt, Frankfurt'ta hukuk tahsilini sürdürdüğü sırada, Berlin'e giderek oradaki Yahudi kadın çevrelerine dahil olur ve bu ortam içerisinde, aydınlanma ile romantik akım arasındaki râbitayı kurma imkanı yakalar.³

1788'den itibaren, Göttingen Üniversitesi'nde öğrenim görerek, çalışmalarını bilhassa devletler hukuku üzerine odaklayan Humboldt, 1789 yılında, Avrupa'nın yaşayan siyaset bilimi laboratuvarı olan Devrim Fransası'nın ortasında bulur kendini.⁴ Bu sayede, Fransız Devrimi'ni yakından gözlemleme imkanına sahip olan Humboldt, dönüşünde, Devrim'in destekçisi olan arkadaşı Friedrich von Genz ile olan yazışmalarını sürdürerek, yeni Fransız Anayasası'nın etkisiyle, *Devletlerin Anayasaları Üzerine Düşünceler* isimli çalışmasını yazar.⁵ 1791 yılında anonim olarak yayınlanan ve arkadaşına yazmış olduğu mektuplardan ortaya çıkan çalışma, bir toplumun kanun

¹AKARSU, Bedia: *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998, s.11

²AKARSU, Bedia: *a.g.e.*, s.12

³Farmasonluk ile olan ilişkisi de, Humboldt'a farklı bir açılım noktası kazandırır. Bakınız: HUMBOLDT, Wilhelm von: (Çev. Bahattin SEÇİLMİŞOĞLU) *Devlet Faaliyetinin Sınırları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.25

⁴MINTIER, Richard: *Wilhelm von Humboldt: German Classical Liberal*, 08.10.2004, <http://www.libertyhaven.com/theoreticalorphilosophicalissues/philosophy/wilhelmvon.html>

⁵RAICO, Ralph: *Great Individualists of the Past: Wilhelm von Humboldt*, 12.11.2004, <http://oll.libertyfund.org/Intros/Humboldt.php>

gücüyle yeniden şekillenmesinin sonuçları hakkındaki şüpheleri ortaya koyar. Çalışma ile ilgili olarak düşülebilecek ilginç bir not ise, *Fransız Devrimi'nin Yansımaları*'nda, Edmund Burke tarafından kaleme alınan bazı fikirlerin, onun hakkında hiçbir bilgisi bulunmaksızın, Humboldt tarafından işlenmiş oluşudur.⁶

Müteâkıp yıllarda, Johann Wolfgang von Goethe'den sonraki en büyük Alman romantığı olarak kabul edilen Friedrich von Schiller ile, onun yaşadığı şehir olan Weimar'da ve felsefe hocası olarak görev yaptığı Jena'da birkaç kez görüşen Humboldt, temasını, düzenli olarak cereyan eden mektup yazışmaları ile sürdürür ve onun Goethe gibi yakın bir arkadaşı haline gelir.

1790 yılında, Berlin'de, istinaf mahkemesinde göreve başlayan Humboldt, sonrasında dışişleri dairesinde, elçilik müşâviri olarak çalışır ve aynı yıl, Caroline von Dacheröden ile yaşamını birleştirir.

Humboldt'un filolojik bilgiye –felsefeyi bile arka plana atma pahasına- ilgi duymaya başlaması ise, daha sonraki dönemde, ünlü filolog Wolff ile tanışmasına bağlanır. Bu dönemden sonra da, Antik Yunan onun başlıca ilgisi hâlini alır.

1794-1798 yılları arasında, Kant estetiği üzerine yaptığı çalışmalar ve Goethe ile ilerleyen dostluğu, Humboldt'un entelektüel hayatına yeni motifler kazandırır. Bu dönemde, çalışma yoğunluğu filolojiden tekrar felsefe, siyaset ve estetik gibi alanlara yönelir. Helen tarihine ve toplumuna karşı olan ilgisi, Kant felsefesi, Schiller ve Goethe ile olan çalışmaları, esasen, onun hümanite arayışının ve insanlık idealinin yansımalarıdır. Bu cümleden olarak, bütün insanlar arasında bir kardeşlik bulunduğu düşüncesini taşır ve onlar için, yaşamsal imkânların önünün açılmasının gerekliliğine vurgu yapar.

1809-1810 arasında, Halk Eğitim Bakanlığı görevine getirilen Wilhelm von Humboldt, bu sayede, eğitimle ilgili düşüncelerini pratik hayata aktarma fırsatını yakalar. Görevi süresince, Prusya eğitim sisteminin mimarı⁷ ve bugün kendi adıyla anılan, Berlin'deki, Friedrich-Wilhelm Universität (Berlin Özgür Üniversitesi)'nin kurucusu olur. 1809 yılında, kurulan üniversitenin çatısını ve bilimsel anlayışını da belirleyen Humboldt, bu akademik kurumun hedeflerini şöylece tâyin eder;

- Öğretinin felsefe aracılığıyla sağlanması,
- Temel bilimlerin işlenmesinde derinlik yakalanması,
- Araştırma ve öğretim birliğinin sağlanması ve
- Devlet ve kiliseye karşı olmak⁸

⁶MINITER, Richard: a.g.m.

⁷Religion & Liberty, May and June 1991, Voulme 1, Number 3, 17.11.2004, <http://www.acton.org/publicat/randl/liberal.php?id=12>

⁸ORTAŞ, İbrahim: *Üniversite Özerkliği Nedir?*, 24.10.2004, http://www.enineboyuna.net/ibrahim_ortas_14.04.2004_universite_ozerkligi_nedir...http; bir görüş olarak belirtmek gerekir ki, her ne kadar, konulan bu hedefin, o günün koşulları içerisinde değerlendirilmesi –ya da makul şekilde karşılanması- icap ediyor olsa da, bugün gelinen düzey itibarıyla, akademik bir kurumun amaçları arasında, herhangi bir sistem, yapı, ya da kuruluşa karşı negatif bir tavrın peşinen öngörülmesinin ifade edilmesi, tıpkı, bu çizgide pozitif bir tavrın ortaya konulması; yani, bir merci yahut ideolojinin akademik kurumlarca peşinen kabullenip savunulması ve hatta daha da ileri giderek, varlık nedeni olarak tespit edilmesi, kanımızca, akademik anlayıştan uzak bir noktadır.

Bu bağlamda, ifade edilmeli ki, Humboldt'a göre eğitim, onun özgürlükçü görüşleriyle uyumlu olarak, meslekî fırsatlar yaratmaktan ziyade, bireysel kişilikleri özgürleştiren bir işleve sahip olmanın yollarını aramalıdır.⁹

Kısa süren, eğitim bakanlığı görevini tâkiben, 1810-1813 yılları arasında Viyana büyükelçiliği görevinde bulunur. 1813'teki Prag Kongresi'nde, Avusturya'nın Fransa'ya karşı Prusya ve Rusya ile ittifak kurma kararında önemli rolü olur. Napolyon'un yenilgisinden önce ve sonra, Viyana Kongresi'nde, Prusya kraliyetini temsilen baş müzakereci olarak bulunur. 1915 II. Paris Antlaşması'nın altında, pek çok önemli diplomatik göreve getirilmiş olan Wilhelm von Humboldt'un da imzası vardır.

1818 yılında kısa bir süre için de olsa İçişleri Bakanlığı görevinde bulunan Humboldt, 1819 yılında, Almanya üzerinde katı bir sansürcülüğü empoze edecek olan ve "utanç verici, gayri millî ve büyük bir ulusu tahrik edici" olarak nitelediği¹⁰ Karlsbad Kararı'na karşı mücadele verir. Ancak, çabaları sonuçsuz kalınca, özel alanına çekilir ve kendini emekliye ayırır. Kral tarafından kendisine önerilen emekli aylığını geri çevirerek¹¹, dilbilimi ve diğer entelektüel faaliyetlerini takip etmek üzere, 1820 yılında, aile ocağı Tegel'e yerleşen Humboldt, hayata veda ettiği 8 Nisan 1835 tarihine kadar da burada kalarak çalışmalarını sürdürür.

Denilebilir ki, Humboldt'un, kendini kamu görevine adanması, içten bir şekilde gerçekleşmemiştir. 1791 yılında, arkadaşı Georg Forster'a yazmış olduğu mektuplardan birinde, "ruhsuz" bulunduğu kamu görevinden istifa ederek, Berlin'den ayrıldığını, evlendiğini ve bağımsız, özgür tercihte bulunacağı mutlu bir hayatı anlatmaktadır.¹² Gerçekten de, çok önemli siyasi, diplomatik ve bürokratik görevlere getirilmiş olmakla beraber, Humboldt'un hayatının gerçek rengi ve şöhretinin sebebi, hep, onun yoğun entelektüel çabaları olmuştur. Zengin birikiminin ortaya çıkması, aydınlanmaya karşı müphem tavrı, Leibniz ve Leissing'in, insanın mükemmelleşebileceğine dair düşünceleri, bireylerin ona birer araç değil, amaç olarak görünmesi ve yaşamın gayesinin sadece bir dış mutluluk değil, ruhun iç özgürlüğü olduğuna dair Kantçı görüş, Alman neo-klasizminin Helen kültürüne olan hayranlığı, ve Rousseau'cu Sturm und Drang¹³ gibi unsurların harmanlanmasının ürünü olmuştur.

Dilbilimci Olarak Wilhelm von Humboldt

Fikir tarihinde ilk kez, farklı diller ve ulusları inceleyerek karşılaştırmalı dil araştırmaları yapan ve bunun neticesi olarak da, sistemli bir dil felsefesi kuran isim Wilhelm von Humboldt olmuştur.¹⁴

Dil, insanlığın bir iç ihtiyacının mahsûlü olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada

⁹Reform, Liberation and Romanticism in Prussia, 08.11.2004, <http://mars.acnet.wnec.edu/~grempe/courses/germany/lectures/07reform.html>

¹⁰RAICO, Ralph: a.g.m.

¹¹MINITER, Richard: a.g.m.

¹²MINITER, Richard: a.g.m.

¹³HUMBOLDT, Wilhelm von: a.g.e., s.12

¹⁴Her ne kadar, ondan önce de, bazı düşünürler, dil üzerine çalışmış olsalar da, onların temel uğraşları, epistemoloji içerisinde dile de yer vermekle sınırlı kalmıştır. Bakınız: AKARSU, Bedia: a.g.e., s.7

Humboldt, dilin bir alışveriş aracı biçiminde ortaya çıktığı yönündeki görüşü reddetmektedir. Dil, ona göre, insan doğasında bulunan birşeydir¹⁵ ve ait olduğu ulusun kültür seviyesini gösteren tüm karakter kodlarının içerildiği ideal bir araçtır. Araç olduğu için, ulusların müşterek karakter ve kültürlerini dillerinde aramak da bir gerekliliktir. Zira, dil araştırmaları olmaksızın, ayırt edici ulusal karakterin tespiti mümkün olamamaktadır.

Humboldt'a göre, her dil değerlidir ve en vahşi kabileninki dahi olsa, incelenmelidir. Çünkü dil, dile yönelik yaratıcı kabiliyetin bir sergileniştir.¹⁶ Bu nedenden ki, eserini tamamlayamadan hayatını kaybetmiş olmakla beraber, en önemli yapıtlarından birisi, Cava'da konuşulan Kavi dili üzerine yapmış olduğu çalışma olmuştur. Ayrıca, Bask dilini Avrupa entelektüel çevrelere tanıtan isim de yine, Wilhelm von Humboldt olmuştur.¹⁷ Esasında bu yaklaşım, -Humboldt'un bu konudaki düşüncelerini etkilemiş olup olmadığı net olmamakla birlikte- o dönemde kendi dillerinin durumunu yükseltme ve kültürel yönden Fransız egemenliğinden kurtulma mücadelesi veren Almanlar'ın pozisyonu göz önünde bulundurulduğunda, farklı bir anlama da bürünmektedir.¹⁸

Bir topluluğun dili ile topluluğu oluşturan fertlerin zihinsel yönelimleri arasında yakın bağlar bulunmaktadır Humboldt'a göre. Bunlardan birine dair bilgi sahibi olmak, diğeri hakkında sağlıklı yorumlar yapabilmeye de yardımcı olur. Çünkü dil ve zihinsel etkinlik, eş zamanlı oluşur ve beraber yapılanırlar. Bir toplumun dili, aynı zamanda o toplumun ruhu olmakta, o toplumun ruhu da, aynı zamanda dili olmaktadır.¹⁹

Humboldt, kendine kadar olan dil anlayışlarının hemen hepsiyle mücadele etmiştir. Bu yaklaşımları oluşturan; dili insan aklının ürünü olarak ele alan rasyonalistleri de, dilin, doğanın seslerini taklit etmekten doğduğunu ileri süren pozitivistleri de, ve daha uhrevî bir yaklaşım olarak, dili, tanrı tarafından insanlara hazır bir biçimde verilmiş bir olgu olarak benimseyen teolojik görüşü de karşısına almıştır.²⁰

Dil üzerine geliştirdiği yaklaşımı, râbitalar üzerine kurar Wilhelm von Humboldt. Ona göre, bireyin her daim, bir bütünle, yani ulusu ile, diğer insanlar ile bir bağlantısı bulunmaktadır. Her insan, ihtiyaçlarını gidermek maksadıyla, zorunlu bir biçimde bir topluluğa bağlı durumdadır. İşte bu bağlanmada, diğer insanlarla anlaşabilme, dil vasıtasıyla gerçekleşir. Yani bu ağı kuran bağlar, Humboldt'a göre, diller olmaktadır. Humboldt'un, insan dilini, yalnızca anlamlara eşlenen bir kelimeler ve cümleler topluluğu olmaktan ziyade, kurullarla yönetilen bir sistem olarak gören ilk dilbilimcisi olduğu ifade edilir.²¹

¹⁵AKARSU, Bedia: *a.g.e.*, s.20

¹⁶HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.37

¹⁷Wilhelm von Humboldt, 22.10.2004, http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt

¹⁸HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.37

¹⁹Göreci Tezler, <http://www.oursworld.net/bilim-arastirma/goreli/02-gorelilik.htm>

²⁰AKARSU, Bedia: *a.g.e.*, s.19

²¹Onun bu düşüncesi, A.B.D.'li dilbilimcisi Noam Chomsky'nin dil teorisinin de kurucu unsuru olmuştur. Chomsky, sıklıkla, Humboldt'un, dil hakkındaki, kelimelerin sonlu bir sayıyı kullanarak sonsuz sayıda cümleler yaratabileceği anlamındaki, "sonlu anlamlar kullanarak sonsuz yapan" bir sistem olduğu şeklindeki izâhatını kullanmaktadır. Bakınız: Wilhelm von Humboldt, 22.10.2004, http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt

Wilhelm von Humboldt'ta Özgürlük Anlayışı ve Devletin Sınırları

Belirtmek gerekir ki, tarihsel süreç içerisinde, Alman liberal geleneğinin oluşması, iki farklı çizgi üzerinde seyretmiştir. İlk çizgi, Althusius, Pufendorf ve Humboldt'un dahil olduğu ve Avusturya Okulu'na kadar uzandığı söylenen, klasik gelenek, ikinci çizgi ise, Napolyon'un yenilgisini müteakip gelişen, yeni gelenektir. Eski geleneğin temel karakteri, Humboldt'un görüşlerinde de oldukça berrak bir biçimde sezilebildiği üzere, tabii hukuk, tabii haklar ve sınırlı devlet üzerine inşa edilmiştir. Yeni gelenek ise, hukuk devleti olarak ifadesini bulan, *Rechtstaat* kavramı üzerine kurulmuştur. Böylelikle, klasik gelenekte birey haklarına yapılan vurgu, bir bütün olarak Alman halkına yönelmiş ve devlet, bireylere nazaran bir önceliğe sahip olmuştur.²²

Filozof John Stuart Mill, *Otobiyografi*'sinde, Wilhelm von Humboldt için, "hakında bir şey söylemeyi uygun bulduğum...benden önceki tek yazar Humboldt'tur"²³ ifadesini kullanır. Onun 1792 yılında kaleme almış olduğu deneme, J. S. Mill'in bu alandaki bazı fikirlerini şekillendirerek, bir klasik olan, *Hürriyet Üzerine* adlı çalışmanın ortaya çıkmasına imkan yaratır.²⁴ Hatta daha ileri bir yorumla, Humboldt'un denemesinin yayınının gecikmiş oluşunun, Mill için bir sıçrama tahtası olup olmadığı da akla getirilmiştir.²⁵

Esasen, Mill ve Humboldt'un entelektüel paylaşımları, bir İngiliz-Alman fikrinsel alışverişinin devamı olarak tasavvur edilebilir. Liberal geleneğin önemli filozofu İngiliz John Locke'u en fazla etkileyen düşünür, Alman Pufendorf; Locke'dan en fazla etkilenen de, yine bir Alman düşünürü, Wilhelm von Humboldt olmuş;²⁶ onun en fazla etkilediği de, yine bir İngiliz filozofu, John Stuart Mill olarak ortaya çıkmıştır.

Humboldt, klasik liberteryen bir karakter arz eden felsefi ve siyasal görüşlerini, *spontanelik, çeşitlilik ve özgürlük* kavramları üzerine kurmuştur.

Ona göre, birey tarafından içsel olarak üretilmemiş, dış kaynaklardan tedarik edilmiş olan her türlü gelişme, sun'i ve faydasız olduğu için, bireysel ve toplumsal hayatın en önemli lokomotif, spontanelik olmaktadır. Bu yönüyle, yaşamın kurgulanması değil, kendi olağan mecrasında seyretmesi, yeni güçlerin olgunlaşması ve zarif insan karakterinin biçimlenmesi için bir zemin yaratır.

Humboldt için, insanoğlunun gerçek amacı, olgunluğu yakalayınca dek kendi güçlerini en üst limite çıkarmanın yollarını aramaktır. Bunun sağlanmasının en öncelikli ve olmazsa olmaz koşulu ise, özgürlük olmaktadır. Ancak, bununla beraber, özgürlüğün ötesinde, bireylerin kendi potansiyellerinin gelişmesi için özgürlük ile yakın bir bağ içinde bulunan diğer bir şey vardır ki, o da, koşulların değişmesinin gerekliliğidir. Monoton koşullar mevcut bulunduğu müddetçe, en özgür ve en bağımsız

²²YAYLA, Atilla: *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002, s.22

²³HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.9

²⁴RAICO, Ralph: a.g.m. Belirtmek gerekir ki, Humboldt'un bu çalışmasının etkileri, John Stuart Mill ile sınırlı kalmamış, Fransız düşünür E. Laboulaye'ye de ilham kaynağı olmuştur. Bakınız: HAYEK, F. A: *Liberalism*, 14,11,2004, <http://www.angelfire.com/rebellion/oldwhig4ever/historical.html>

²⁵HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.8

²⁶YAYLA, Atilla: *a.g.e.*, s.31

sız insan dahi, kendisini belli bir ölçüye kadar yetiştirebilir. Öte yandan, bu değişiklik, aynı zamanda, özgürlüğün sonucudur da.²⁷ Başka bir ifadeyle, özgürlük ve farklı durumların varlığı bir araya gelerek bireysel güç ve çok yönlü farklılıkların ortaya çıkmasını sağlar ki; bu da, *özgünlük* denebilecek bir durumu yaratır. Humboldt'a göre özgünlük, insanoğlunun sahip olduğu tüm büyük niteliklerin dayandığı, her insanın durmaksızın çabaladığı ve yakınındakileri etkilemek isteyenlerin asla gözden ırak tutamayacakları bir değerdir. Bu özellik, eylem özgürlüğü ve faaliyetlerin çeşitliliğinden kaynaklanıp, netice olarak onları yeniden üreten bir süreci ifade eder. Bireyler bu iki özelliği, yani özgürlük ve değişikliği kendi içlerinde barındırdıkları takdirde, dış dünyanın güzelliği ile çeşitliliğini anlama ve tasavvur etme fırsatı yakalarlar.

Aslında, monotonluk, Humboldt'a göre, bireyin özünde mevcut bulunan bir olumsuzluktur. Her insan, sadece bir başat yeteneğini kullanarak eyleme geçer. Bu nedenle insanlar, birden fazla hedefe yönelttikleri vakit enerjilerini azaltacakları için, tek yönlü amaca yönelmektedirler. Bu tek yanlıktan sakınmak ise, bireylerin, birbirinden farklı olarak sahip buldukları yeteneklerini birleştirmelerine, yani *işbirliğine* bağlıdır. Hayatın her safhasında, değişik objeleri ayrı olarak kullanmak yerine, onları harmonik bir şekilde bir araya getirerek güçleri artırma yoluna gidildiği takdirde, bu tek yanlılık sorunu da ortadan kalkmış olur.²⁸

Bireysel özgürlüklerin sağlanmasında devleti bir engel olarak gören Humboldt, bireyin özgürlük alanının genişletilmesi için devlet faaliyetlerinin sınırlandırılmasını savunan kalemler içinde en eskilerindendir. Gerçekten de, onun, 1792 yılında yazmış olduğu çalışması,²⁹ kanun ve düzenin muhafazası için büsbütün sınırlanan bir devlet tablosu ortaya koymuştur.³⁰

Humboldt'un, devletin faaliyet alanını sınırlama gerekçesini oturttuğu temel, *pozitif ve negatif mutluluk* kavramlaştırmasından üretilmektedir. Ona göre, negatif mutluluk, bireyin her türlü iç ve dış tehditlerden korunması yoluyla sağlanan asgarî bir sınırken, pozitif mutluluk, bunun ötesine geçecek şekilde, onun fiziksel ve ruhsal her türlü iyilik hâli olmaktadır.

Humboldt'a göre, güvenlik ihtiyacının bir ürünü olarak ortaya çıkan devlet,³¹ vatanına, negatif mutluluk ile ilgili imkânları sağlamakla yükümlü bulunmalı ve bunun ötesine kesinlikle geçmemelidir. Yani devlet, sadece varlık sebebi olan, bireylerin güvenliğini sağlama işlevini yerine getirmeli, onların pozitif mutlulukla ilgili bi-

²⁷AKTAN, Coşkun Can (Ed.): "İnsanın Özgürlüğü Üzerine, 1792 Wilhelm von Humboldt", *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Hak-İş Sendikası Yayını, Ankara, 2000

²⁸J. S. Mill, *Hürriyet Üstüne* isimli yapıtının, Mutluluğun Unsurlarından Biri Olarak Bireycilik başlıklı bölümünde, Humboldt'tan alıntılar yaparak monotonluğun bireysellik üzerindeki etkilerine değinmiştir. Yaşadığı dönem İngiltere'sinde, bireylerin aynışmasını, aynı dünyada yaşayıp aynı tercihleri paylaşır oluşunu eleştiren Mill, bu olumsuzluğun ivme kazanmasının nedenleri arasında, eğitimin yaygınlaşması, ulaşım imkânlarının artması ile ticaret ve üretimin artışı saymaktadır. Bakınız: MILL, John Stuart: *Hürriyet Üstüne*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004, s.126-127

²⁹O dönemde sadece küçük bir bölümü yayınlanabilmiş, tamamı, katı sansür uygulamalarından kaynaklanan endişelerden dolayı ancak 62 yıl sonra, 1854 yılında basılabilmektedir.

³⁰HAYEK, F. A: *a.g.e.*

³¹HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.118

reysel alanlarına müdahale etmemelidir. Daha açık bir ifadeyle belirtmek gerekirse; “devlet, yurttaşlarının pozitif mutluluğu konusunda, her türlü ilgiden kaçınmalı ve yurttaşlarının karşılıklı güvenliği ile, kendisinin dış düşmanlara karşı korunmasında ise, gerekli olandan bir adım dahi ileri gitmemelidir; başka hiçbir amaçla özgürlük üzerine sınırlamalar koymamalıdır”.³² Bu noktadan yola çıkarak, vatandaşların kendi imkânlarıyla sağlayamayacakları tek hizmet olan güvenlik –ki bu kapsama silahlı kuvvetler, emniyet hizmetleri ve yargıyı dahil etmektedir- hâricindeki bütün kamusal hizmetlerin, devletin faaliyet alanı dışında kalması gerektiğini savunmaktadır. Bu cümleden olarak Humboldt, *zorunluluk* ilkesini, devletin aktif olacağı alanların tâyîninde bir kıstas olarak kullanmaktadır. Ona göre devlet kurumu, yalnızca, yegâne amaç olan insanın uğruna feda edilmemesi gereken bir itâat ettirme aracı olmalıdır.

İnsanların maddî mutluluğunu korumak için tasarlanan siyasal kurumlar da zararlı etkilere sahiptir ve bu doğrultuda oluşan sistem de insan doğasıyla hiçbir şekilde bağdaşmaz Humboldt’a göre. Bu kurumların neden zararlı özellikler gösterebileceğini açıklayan Humboldt, bu türden kurumlarda, egemen olma ruhunun hâkim olduğunu, insanlar arasında tekdüzelik ve doğal olmayan bir davranış tarzı üretildiğini, bu kurumların, ulusun hayatîyetini zayıflatma eğilimi taşıyor ve bireyselliğin gelişimini engelliyor oluşları gibi gerekçeleri birer olumsuzluk olarak dile getirir.³³

Devletin tâyîn ediciliğinde olan her türlü ahlâkî ve dinsel kural da, erdemli bireylerin yetişmesinde etkisiz ve hatta zararlı olmaya mahkûmdur. Çünkü, devletin cebir ve rehberliğinde sağlanacak olan her gelişme, asla, bireylerin geniş bir özgürlük ve çeşitlilik ortamında kendi enerjilerini kullanarak ve becerilerini geliştirerek sağlayacakları manevî kişisel gelişim kadar verimli olamayacak, ve hatta, enerjide bir azalma meydana getireceği için zararlı olacaktır. Ayrıca, bireylere sathî bir ahlâk kazandıracığı için, kişisel karaktere olumsuz etkilerde bulunacaktır. Bu nedenle, devlet, sadece dinsel ve ahlâkî düşüncelerin önündeki engelleri kaldırmalı, çeşitliliği sağlamalı ve herhangi bir din yahut ahlâk anlayışını benimsetme gayretinde olmamalıdır.³⁴

Son olarak belirtmek gerekir ki, devlet faaliyetlerinin kısıtlanmasıyla ortaya çıkan boş alanın ikâmesi sorunu, her ne kadar ilk defa dile getirilmemiş olsa da, Humboldt’ta, çok güçlü bir vurguyla işaret edilen *sivil toplum* kavramı ile sağlanır. Ona göre, bireylerin geçmişle gelecek arasındaki râbitalarını sağlayan unsur, diğer insanlarla birliğin sağlandığı toplumlarda ortaya çıkmaktadır. *Yurttaşların gönüllü birlikleri* olarak da ifade edilebilecek olan dernekler aracılığıyla, her bir üye, diğer üyelerin ruh zenginliklerini kendisine adapte etmek durumunda kalıp, bireysel gelişimini gerçekleştirecektir.

Genel Değerlendirme ve Sonuç

Humboldt’un liberteryen düşünceye olan başlıca katkılarının neler olduğunu sorgulayacak olursak, buna verilecek yanıt, onun, düşüncelerinde özgürlüğe vermiş olduğu değer, bireyin kendini yetiştirmeye yönelik olarak ortaya koymuş olduğu aktivi-

³²HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.110

³³HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.89 v.d.

³⁴HUMBOLDT, Wilhelm von: *a.g.e.*, s.4

telerin önemi ve –çoğu defa bilinç dışı bir biçimde gerçekleşiyor olsa da- işbirliğinin rolü olarak ortaya konulmaktadır.³⁵ Gerçekten de, Humboldt'un o dönem için gündeme getirmiş olduğu öncü düşünceler, bugünün bireyci toplumsal yapılarını şekillendiren temel argümanlar olmaya devam etmektedir.

Bununla birlikte, günümüz toplumlarında uygulama alanı bulan, müşteri-odaklı çalışma stratejileri, ya da, psikoterapist yaklaşımların bazıları, Humboldt'un birey üzerine ortaya koymuş olduğu saptamalardan mülhem olarak ortaya çıkmış pratiklerdir.³⁶

İfade etmek gerekir ki, Wilhelm von Humboldt tarafından, yaşadığı dönem şartları içerisinde ileri bir noktaya taşınan bu görüş ve düşünceler, birey ve toplum hakkında gerçekleştirilen çağdaş araştırmalarla oldukça ilgili olduğunu göstererek, günümüzde yüksek düzeyde gözlemlenebilen bireyciliğe yönelimde açık bir referans olmaktadır.³⁷

Öte yandan Humboldt, devletin faaliyet alanına, bireyin özgürlük sahası lehine –onun mutluluğu ve yaratıcılığı için- kısıtlamalar getirilmesini savunmak suretiyle, yaşadığı dönemin ötesine geçerek, bugün için bile, temel dinamiklerden olan *sınırlı devlet* ilkesine erken bir dönemde, güçlü vurgu yapan bir filozof olmuştur. Bu yönüyle Wilhelm von Humboldt, devlete tek alan olarak güvenlik ile ilgili ihtiyaçların giderilmesi yönünde bir rol biçerek ve siyasal faaliyetlerin kapsam alanı olarak, sadece, başkalarının haklarına doğrudan gerçekleştirilecek olan tecâvüzleri dahil ederek, klasik liberteryen geleneğin en karakteristik isimlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır.

Kaynakça

AKARSU, Bedia: *Wilhelm von Humboldt'ta Dil-Kültür Bağlantısı*, İnkılap Kitabevi, İstanbul, 1998

AKTAN, Coşkun Can (Ed.): “İnsanın Özgürlüğü Üzerine, 1792 Wilhelm von Humboldt”, *Haklar ve Özgürlükler Antolojisi*, Hak-İş Sendikası Yayını, Ankara, 2000

Göreci Tezler, <http://www.oursworld.net/bilim-arastirma/goreli/02-gorelilik.htm>

HAYEK, F. A: Liberalism, 14,11,2004, <http://www.angelfire.com/rebellion/oldwhig4ever/historical.html>

HUMBOLDT, Wilhelm von: (Çev. Bahattin SEÇİLMİŞOĞLU) *Devlet Faaliyetinin Sınırları*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004

MILL, John Stuart: *Hürriyet Üstüne*, Liberte Yayınları, Ankara, 2004

MINITER, Richard: Wilhelm von Humboldt: German Classical Liberal, 08.10.2004, <http://www.libertyhaven.com/theoreticalorphilosophicalissues/philosophy/wilhelmvon.html>

ORTAŞ, İbrahim: *Üniversite Özerkliği Nedir?*, 24.10.2004, <http://www.enineboyuna.net/>

³⁵RAICO, Ralph: a.g.m.

³⁶RAICO, Ralph: a.g.m.

³⁷RAICO, Ralph: a.g.m.

ibrahim_ortas.14.04.2004.universite.ozerkligi.nedir...http

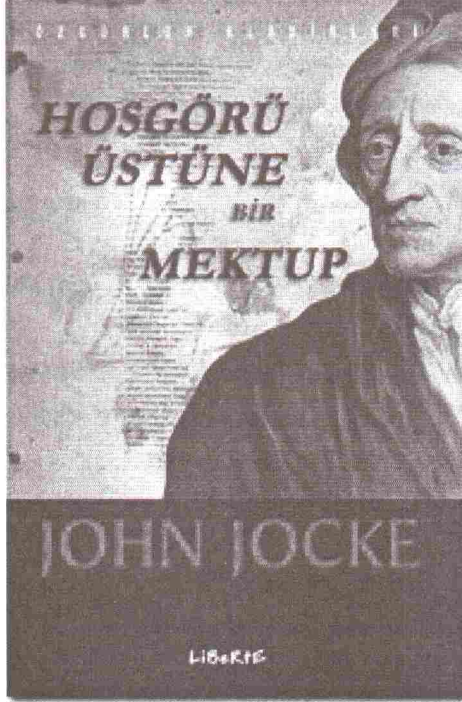
RAICO, Ralph: *Great Individualists of the Past: Wilhelm von Humboldt*, 12.11.2004, <http://oll.libertyfund.org/Intros/Humboldt.php>

Reform, Liberation and Romanticism in Prussia, 08.11.2004, <http://mars.acnet.wnec.edu/~grempel/courses/germany/lectures/07reform.html>

Religion & Liberty, May and June 1991, Volume 1, Number 3, 17.11.2004, <http://www.acton.org/publicat/randl/liberal.php?id=12>

Wilhelm von Humboldt, 22.10.2004, http://en.wikipedia.org/wiki/Wilhelm_von_Humboldt

YAYLA, Atilla: *Liberalizm*, Liberte Yayınları, Ankara, 2002

Hoşgörü Üstüne Bir Mektup

John Locke

Hoşgörü, insan toplumlarının kalıcı bir barış ve huzur ortamında yaşayabilmelerinin önşartıdır. Bu sadece bugün böyle değildir. Dün de böyleydi, yarın da böyle kalacaktır. Hoşgörünün iki temel alanı vardır. Birincisi toplumsal hoşgördür. Toplumsal hoşgörünün sosyolojik bir olgu olarak yerleşmesi zaman alır. Hoşgörünün ikinci boyutu siyasal alanla, daha doğrusu devletin toplumsal hayattaki yeriyle ilgilidir. Toplumlar hoşgörü probleminin doğmasına yol açan ve hoşgörünün çözmeye yöneldiği temel problemlerden biri insanların farklı dinlere veya aynı dinin değişik yorumlarına inanmalarından kaynaklanmaktadır. John Locke yaklaşık üçyüz yıl önce yazdığı bu denemesinde hoşgörü problemini, özellikle dini meseleler çerçevesinde, enine boyuna tartışmaktadır.